

Obrusánszky Borbála

ONOGURIS ERŐD REJTÉLYE

Onoguris a Kaukázus nyugati területének egyik jelentős erődje volt az ókori Lazicában, amelyért a 6. század közepén ádáz küzdelem folyt a bizánciak és a perzsák között. Ennek a térségnek a birtoklásáért már a Kr. e. 1. századtól harcok dúltak a két szomszédos nagyhatalom, a Római és Pártus Birodalom között. A geopolitikailag rendkívül fontos terület felügyeletéért később a pártusok helyébe lépő perzsa Szasszanidák, majd a Római Birodalom 395-ös kettéválását követően a Keletrómai Császárság versenyzett. A több évszázados harcokról számos feljegyzés született, számunkra a legérdekesebbek a Procopius¹, Agathias² és Menandros Protector³ történetírók által megörökített események, amelyet a bizánci források lazicai, a grúzok pedig egrisi háborúnak neveznek. A harcokban nemcsak a két birodalom hadserege, hanem zsoldosok is részt vettek, például a térségben élő hunok, akik hol perzsa, hol bizánci oldalon harcoltak. A lazicai háború számunkra is különös jelentőséggel bír, ugyanis az erről tudósító történelmi forrásokban megjelennek az eltűntnek vélt hunok, illetve egy Onoguris nevű város is, amelyről a kortársak tudni vélik, hogy a hunok városa volt, és amely a magyarok nevével, az onogurral/hungarusszal állhat összefüggésben. A bizánci források új adalékot szolgáltatnak az európai hunok történelméről, valamint a magyarság korai, esetleges kaukázusi jelenlétéről.

BEVEZETŐ

A nagyszabású keleti háborúk szoros kapcsolatban álltak az akkori császár, I. Justinianus (ur. 527–565) nagyszabású tervével, aki trónra lépését követően a Római Birodalom újraélesztését akarta megvalósítani. Agathias bizánci történetíró szerint az uralkodó már nagyon korán

-
- 1 Procopius Caesarea (kb. 500–565) 6. századi történetíró. Fő műve a *Háborúk története*, amelyben I. Justinianus császár (ur. 527–565) gót, vandál és perzsa háborúit összegezte.
  - 2 Agathian Myrine (kb. 530–582/594?) Procopius munkájának a folytatója.
  - 3 Agathias művének folytatója. Krónikáját Maurikos császár (ur. 582–602.) idején írta meg.

elhatározhatta, hogy újra egyesíti a volt római területeket, amit az is alátámaszt, hogy már uralma kezdetén kijelentette, hogy a volt Római Birodalom területén megtelepedett gepidák, longobárdok, frankok és alemannok mind az ő alávetettjei.⁴ Ezzel előre jelezte, hogy igényt tart a régi római földekre. Terve megvalósításához azonban szüksége volt jól képzett haderőre, ezért a birodalmi katonaság mellett zsoldosokat is alkalmazott, többnyire hunokat, akiket néha szabírnak is emlegetnek, és akik szolgálatukért jelentős támogatásban részesültek. Procopius rosszallóan jegyezte meg, hogy Justinianus túlságosan is támogatta a hunokat: „Aki csak elébe került a hunok közül, annak a birodalom vesztére nagy összegeket adott; ennek következtében sűrű betöréseknek volt kitéve a római föld, mert a rómaiak gazdagságába belekóstoló barbárok többé már nem tudtak megfélemleni az ide vezető útról.”⁵ A bizánci uralkodónak tervei voltak Attila utódaival. A vandálok (533–534) és a gótok (535–554) elleni háborúban sikeresen használta fel haderejüket, majd ezt követően keleten több helyen is háborúzott a perzsákkal, amelynek egyik helyszíne volt a második lazicai háború (541–562).

LAZICAI KITEKINTŐ

A Fekete-tenger keleti partján fekvő ókori állam, Kholkis gazdag aranylelőhellyel rendelkezett, a hegyi patakokból aranyat mostak, ennek megszerzésére irányult az ókori hellén argonauta expedíció, amely az „aranygyapjút”, vagyis a térség aranykincseit akarta megszerezni. A területen vezetett keresztül a híres eurázsiai kereskedelmi út, a Selyemút egyik szakasza, amely Bizáncot Iránnal, Közép-Ázsiával és Kínával kötötte össze, és jelentős bevételi forrást jelentett a térséget ellenőrző hatalmaknak. A kora középkorban ezt a területet a helyiek Egrisinek, a görög források Lazicának nevezték el. Stratégiai helyzete miatt a területre mindkét regionális nagyhatalom ki akarta terjeszteni befolyását, ezért a területen a Kr. u. 1. századtól szinte folyamatos háborúk zajlottak. Lazica szempontjából meghatározó békére 387-ben került sor, amelyben a rómaiak és a perzsák felosztották egymás között

4 Agathias Book I. 4.

5 Prokopios 1984. 48. p.

a térséget: Arménia nagy része és Ibéria perzsa befolyás alá került, Armenia kis része, valamint Lazica (régén: Kholkis) pedig Rómáé.

Az 5. század első felében keresztényüldözés árnyékolta be a két birodalom kapcsolatát, illetve annyi változás történt, hogy a Római Birodalom keleti fele, ismert nevén Bizánc vette át a kettévált Római Birodalom ezen területeit. A perzsák támadása a 440-es években alábbhagyott, mert többször összetűzésbe kerültek a keleti szomszédjukkal, a hephthalitákkal (fehér hunok), akik annyira sikeresek voltak, hogy 484-ben magát I. Peroz sahot (457–484) is elfogták és kivégezték. A perzsák egy ideig szüneteltették támadásukat a Kaukázus irányába, majd a 6. század legelején I. Kavád sah (488–531) idején indult újra a háborúskodás Bizánc és Perzsia között Armenia birtoklásáért, majd 520-ban békét kötöttek. A térségben jelentős változás történt: 520/521-ben Lazica királya I. Tzath (521/522–527) megkeresztelkedett Bizáncban és keresztény nőt vett feleségül, amit a perzsák fenyegetésnek értelmeztek. Válaszul a perzsák a keresztény Ibériát zoroaszter hitre akarták erőszakosan áttéríteni, ekkor Gurganes⁶ Justinus császártól kért segítséget. A két nagyhatalom között 532-ig háború dúlt, majd békét kötöttek, amelyben megállapodtak a befolyási övezetben, Lazica Bizánchoz került, de a római utódállamnak 11 libra aranyat kellett fizetnie évente a perzsáknak. Az „örök békének” mondott megállapodást azonban I. Khosrow (531–579) megszegte és 540-ben több fronton – köztük a Kaukázusban – támadást indított az I. Justinianus által vezetett Bizánci Birodalom és vazallus államai ellen.

A LAZICAI HÁBORÚ

Lazica földrajzi elhelyezkedése miatt szorosan kötődött a Fekete-tengeri térség államaihoz, sőt a terület bizánci vazallus állam volt a 6. századtól. Ezen akart változtatni II. Gubazes lazicai király (541–555), aki fellázadt I. Justinianus és a bizánci uralom ellen, mert a területre kiküldött katonai parancsnok, a magister militum címet viselő Tzibus római monopóliummá tette a sókereskedelmet, és más termékeket is,⁷ ami a helyi kereskedőket és a lazicai kincstárat is érzékenyen érintette. A helyiek ezáltal jelentős bevételtől estek el. Gubazes ezért megkereste

---

6 I. Vakhtang Gorgasali 447–522 Ibéria királya.

7 Procopius 1914. II. XV. 8–12.

I. Khosrow perzsa sahot azzal a javaslattal, hogy Lazica hozzájuk csatlakozna.⁸ A perzsa uralkodónak jól jött az ajánlat, mert miután az 532-es békeszerződésben sikerült megszerezni a fennhatóságot a kaukázusi Ibéria felett, tovább akart terjeszkedni nyugati irányba, hogy kijusson a Fekete-tengerre, ellenőrizhesse a térségben folyó karavánkereskedelmet és az onnan befolyó bevétel a perzsa kincstárat gyarapítsa. Kapóra jött számára a lazicaiak megkeresése, akik behódolást ígértek, ha megszabadítja őket Tzibustól. Khosrow sah tehát élt a kínálkozó lehetőséggel, 540-ben felmondta a bizánciakkal 532-ben megkötött örök békeszerződést, és 541-ben elindította seregét Lazica irányába. A hátnál Gubazes behódolt neki⁹ és átadta Petrát, a Fekete-tenger partján emelt bizánci erődöt. A perzsa szövetség azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A perzsa sah Petrába perzsákat telepített, a zoroaszter papok, a mágusok pedig erőszakosan át akarták téríteni a keresztényeket a saját hitükre, ami nagy ellenállásba ütkezött. Amikor a Petrában élő emberek egy részét át akarták telepíteni Perzsiába, illetve ezzel párhuzamosan Gubazes tudomást szerzett arról, hogy őt is meg akarják ölni, elfordult a perzsáktól és régi szövetségéhez fordult. 548-ban felkereste I. Justinianus császárt, aki 7000 római katonát és 1000 tzani (a lazicaiak rokonai) segédcsapatot küldött a lazicaiak védelmére. Hadvezérnek Dagisthaeust nevezte ki, és parancsba adta, hogy ostromolja meg és vegye be Petrát. A bizánci erők 549-ben megindultak Lazica felé, több győzelmet arattak perzsa erők ellen, de a kulcsfontosságú erődöt, Petrát¹⁰ nem tudták bevenni. A bizánci hadvezér nem fordított figyelmet keleten a hegyi hágók védelmére, így a perzsa Mihr-Mihroe¹¹ vezette felmentő sereg könnyedén átjutott a hágókon, és felmentette az ostromlott Petrát. Ezt követően Mihr-Mihroe¹² 3000 embert hagyott az erődben, és Arméniába vonult vissza. Gubazes és Dagisthaeus¹³ ismételt támadást hajtottak végre Petránál, az erődben nagy károkat okoztak, de nem sikerült bevenni. Ugyanekkor Chorianes perzsa hadvezért megölték a Phasis menti ütközetben.

---

8 Procopius 1914. II. XVII. 1; Agathias Book II. XV. 17-18.

9 Procopius 1914. II. XVII. 1.

10 Kobultei, Adzsara

11 A bizánci krónikákban: Mermeroes.

12 A bizánci forrásokban: Mermeroes.

13 A legmagasabb katonai rang.

Egy másik nagy haderő a bizánci Rhacithancus irányítása alatt szintén megjelent a területen, akikhez a lazicaiak és a szabírok is csatlakoztak.¹⁴ A kudarc miatt 550-ben csere történt a katonai vezetésben, Dagisthaeust hazarendelték és a helyét Bessas vette át. Folytatódott Petra ostroma, ezzel egyidőben a két birodalom tárgyalásztalhoz ült, hogy a fegyverszünetről tárgyaljanak. Bessasnak 551 tavaszán sikerült bevennie Petrát. Ennek hatására 551-ben Gubazes visszautasította Mihr-Mihroe békeajánlatát. A perzsa hadvezér, Mihr-Mihroe ekkor ostrom alá vette Lazica fővárosát, Archaeopolist és más közeli erősségeket, többek között Onogurist is, illetve néhány kisebb erősséget a Phasis folyó jobb partján. Onoguris elesett, de Archaeopolist nem tudta bevenni, ráadásul a perzsa sereget érzékeny veszteségek érték. A bizánciak több mint 12 ezer főt mozgósítottak oda,¹⁵ ezért a perzsa had visszavonult. A perzsák 552–554. között csak kis erősségeket tudtak elfoglalni Lazicában. 554-ben Mihr-Mihroe hadvezér betegség miatt visszavonult, és még abban az évben meg is halt. Őt Nachoragan váltotta, aki visszaverte a bizánciak támadását Onogurisnál. 555-ben a perzsák tovább támadtak a Phasis folyó irányában, de az új bizánci hadvezér, Martin legyőzte őket, és kiköszörülte az Onogurisnál elszenvedett vereséget. A perzsák oldalán egy elit alakulat harcolt, a dajlamiták, akiket a bizánciak dilimnitának neveztek. Ez a nem perzsa, többnyire valamely sztyeppe-i lovasokból álló csoport lehetett, akik a Kaszpi-tó délnyugati felén, az Albroz-hegységnél éltek. Agathias szerint a Tigris folyó partján, Perzsia határán éltek,¹⁶ és a 6. századra meghatározó szerepet játszottak a perzsa seregben. Részt vettek a lazicai háborúban (például Archaeopolis ostrománál), azonban a bizánci zsoldban álló szabírok olyan vereséget mértek rájuk, hogy visszavonultak.

A lazicai háborúban további problémák adódtak, a bizánci hadvezérek bizalma megingott Gubazes király iránt: Bessas, Martin és Rusticus bizánci parancsnokok megvádolták őt azzal, hogy a perzsákkal egyezkedik. Rusticus testvérét, Ionnest elküldte Justinianus császárhoz, hogy mondja el, hogy a lazicai uralkodó át akar pártolni a perzsákhoz. Az uralkodó azt parancsolta, hogy amennyiben bizonyítékot nyer a szándéka, akkor megölhetik. Rusticus és Ionnes erre gyorsan meggyilkolták

14 Teall 1965. 62. p.

15 Teall 1965. 63. p.

16 Agathias Book IV. 17. 6.

Gubazest. Néhány lazicai nemes rávette a császárt, hogy Tzatest, Gubazes öccsét jelölje új királyuknak, Athanasius szenátor pedig kivizsgálta a merényletet. Kiderült, hogy Gubazes nem tárgyalta a perzsákkal, a fenti bizánci katonai vezetők pusztán hatalmi érdek miatt ölték meg. Ezért Rusticust és Ionnest letartóztatták, bíróság elé állították és kivégezték. 556-ban a szövetségesek visszafoglalták Archaeopolist és megverték Nachoragant. 557-ben fegyverszünetet kötöttek és véget vetettek a bizánciak és a perzsák közötti ellenségeskedésnek a Kaukázusban, és az 562-es darai „ötvenéves békével” I. Khosrow elismerte Lazicát bizánci vazallus államként, a bizánciaknak azonban évente meghatározott aranyat kellett fizetni adóként. Állítólag a perzsa sah azért kötött gyorsan békét, hogy elegendő hadereje legyen a keleti határvidéken élő fehér hunokkal, a hephtalitákkal harcolni. A békeszerződés 13 pontból állt, amelyet Menandros protector őrzött meg számunkra. Az első pont az volt, hogy a perzsák megígérték, hogy a Derbenti szoroson¹⁷ és a Kaszpi-kapun nem engednek át hunokat, alánokat vagy más barbárokat a Római Birodalom irányába, a rómaiak pedig nem küldenek hadsereget a perzsák ellen. A második pont a szaracénokról szól, amely mindkét birodalom szövetséges volt, a harmadik pont a kereskedelem támogatásáról szólt, a negyedik pont a követek védelméről rendelkezett. A hatodik pont a háborúban egymás területén maradt emberek szabad hazatéréséről rendelkezett, a nyolcadik pontban pedig megtiltották, hogy Dárász kivételével határmenti erődök épüljenek.¹⁸

A HUNOK SZEREPE

Ahogy már fent említettem, számunkra azért jelentős a lazicai háború, mert a történelmi feljegyzésekben újra feltűnnek a hunok, akikről Attila halálát követően, vagyis az 5. század második felétől csak töredékes szövegek maradtak fenn, ezért néhány történész úgy vélekedett, hogy a hunok 453-at követően eltűntek a történelemből. Néhány régi elmélet szerint a kaukázusi hunokat elsodorta egy 463-ban bekövetkezett népvándorlás, amelyről beigazolódott, hogy csak körülbelül

17 Eredeti szövegben: Tzón.

18 Menandros Exc. de Leg. Rom. 3.

száz év múlva történt meg,¹⁹ a térségben tehát továbbra is meghatározó szerepet játszott Attila népe. A hunok, ahogyan az alábbi forrásokból is kiderül, nem tűntek el, és a 6. század első felétől sokszor szerepelnek a bizánci történeti krónikákban, miután a császároknak szükségük volt katonai haderejükre. Procopius rendszeresen emlegeti őket a *Titkos történet*, valamint a *Háborúk története* című munkájában, Agathias pedig megemlíti művében a kaukázusi térségben élőket, mégpedig a szabírokat, és emlegeti Onoguris²⁰ erődöt, aminek ostromáról is beszámol. További érdekesség, hogy Agathias a hunokról is közöl egy rövid összefoglalót, miszerint régen a Meotisz-tó keleti partján éltek, a Don folyótól északra, pont ugyanott, ahol a magyar krónikák a hunok és a magyarok lakóhelyét leírták.²¹ Maga Agathias is említést tesz arról, hogy a többi barbár nép is ott élt, amelyek megalapították Ázsiát az Imaeus-hegy²² közelében. Ezeket az embereket szkitáknak és hunoknak hívják általánosságban, azonban egyes törzseknek saját nevük van, mint kutrigur, utigur, ultizur, burugundi, stb.²³ Hirtelen és váratlan támadásaikkal felbecsülhetetlen kárt okoztak a helyi népeknek, akikre kiterjesztették fennhatóságukat és elfoglalták területeiket. Agathias szerint egyes hun törzsek gyorsan eltűntek a térségből, példaként hozta fel az ultizurok és a burunguiak esetét, akik Leo császár idején (ur. 457–474) jól ismertek voltak, de a mai nap már nem.²⁴

Elképzelhetőnek tartotta, hogy elvándoroltak, s ezzel a szerző arra is utal, hogy egyes hun törzsek fontos szerepet játszottak az 5. század második felében is, csak ezekről nagyon kevés forrás maradt ránk. Említés történik az Anastasius-féle (491–518) „hosszú fal”-ról is, amely

---

19 Obrusánszky 2013. Egyetlenegy kaukázusi forrás sem ír 463-as népvándorlásról. A hunokat követő népmozgás csak az 550-es évek végén következett be, amikor az avarok megjelentek a Kaukázus előterében. A modern szakirodalmi összefoglalók sem említik, hogy 463-ban új nép érkezett volna.

20 Onoguris, amelyet a bizánci időkben Stephanopolisra kereszteltek, Lazica városa volt (a mai Nyugat-Georgia államban, valószínűleg a modern Khuntsi faluban), amelyet Agathias bizánci történész jegyez fel a Bizánci Birodalom és a Perzsa Birodalom közötti lazicai háborúról szóló elbeszélésében. A Szászani Birodalom pontos helyét még vizsgálják.

21 Képes Krónika 4–5.

22 Kaukázus

23 Agathias Book V. 11. 2.

24 Jordanes 50. Attila fia, Hernac is Kis-Scythia szélén választott ki magának övéivel helyet. Rokonai Emmetzur és Ultzindur a partmenti Dáciában Utust, Hiscust és Almstufi foglalták el, és sokan a hunnok közül mindenfelől ideözönölve Romániába mentek, akikről a sacromontisiak és fossatsiák máig is nevezetnek.

a főváros nyugati peremén épült, amelyet az 5. század végén megerősítettek, hogy fel tudják tartóztatni a hunok támadásait.²⁵ Agathias folytatta a hunok rövid történelmi összefoglalóját: a nagy pestisjárvány idején (541–543) más nevű hun tözsek léteztek, akkor éltek uralmuk csúcspontján, többségük délre költözött és nem messze, a Duna-partján táboroztak le.²⁶ A bizánci műben ezt követően olvashatunk a középszerű fehér hunokról, a hephatalitákról, akik főleg a perzsákkal hadakoztak: 488-ban Peroz perzsa sah seregét legyőzték, őt magát megölték. Ezt követően sok szó esik a szabírokról, akik hol bizánci, hol perzsa oldalon zsoldosként harcoltak. Róluk is megjegyzi Agathias, hogy hunok voltak és hogy nehézlövességet biztosítottak a római (bizánci) sereg számára. Számukat 2000 főre becsülte, akik legfőbb vezetőik Balmach, Cutilzis és Ilinger hun hadvezérek alatt szolgáltak.²⁷ A szerző úgy jellemezte őket, hogy különlegesen harcias nép, és mindig készen állnak arra, hogy megtámadjanak idegen területeket. Sokat segítettek a rómaiaknak a perzsák ellen. Onoguris ostromakor 554–555. körül a szabír zsoldosok sok dilimnitát megöltek, akik a perzsa haderő elit alakulata volt.²⁸ Később egy másik várost, Rhodopolist Elminzur, egy hun vezér vette be kétezer lovassal.²⁹

ONOGURIS BEAZONOSÍTÁSA

Agathias Onoguris erődjéről csak egy szűk leírást készített, és sajnos nem adta meg a pontos elhelyezkedését, ezért máig vita van arról, hogy hol lehetett ez az erőd. A szerző annyit írt csupán, hogy közel van Cotaishoz (Kutaisi) és Mucheirisishhez, a perzsák onnan küldtek erősítést az ostromlottak megsegítésére.³⁰ Sajnos azóta sem tudták egyértelműen meghatározni, hogy hol is volt a hunok nevét viselő város, csak feltételezések születtek róla. A beazonosításban némileg segített az, hogy a volt lazicai főváros beazonosítása, majd feltárása már az 1930-as években megkezdődött, német régészek részvételével a modern grúz

25 A Marmara- és a Fekete-tenger között épült 56 kilométer hosszú erődrendszer, amelyet a Kr. u. 7. századig használtak. Feltételezések szerint már I. Leo idejében, 469. körül is állt.

26 Agathias Book V. 11. 2.

27 Agathias Book III. 17. 5.

28 L. 17. jegyzet

29 Agathias Book IV. 15.

30 Agathias Book III. 9. 6.

Nokalakevi településen,³¹ amely 52 kilométerre van Cotaistól, a modern Kutaisitól. A 21. század elejére tehát bizonyítást nyert, hogy a Nokalakeviben talált romok valóban a lazicai fővárosé voltak.³² A kutatók úgy vélték, hogy a közelben kell lennie Onoguris erődjének, s jelenleg is több helyet jelöltek meg lehetséges helyszíneként. Először Agathias munkájának grúz fordítója, Kaukhchishvili³³ próbálta beazonosítani a települést: a történelmi források alapján arra következtetett, hogy az erőd Lazica keleti felén lehetett, félúton Archaeopolis és a modern Kutaisi között. Kaukhchishvili Onogurist Ukimerion erőddel azonosította,³⁴ amely Kutaisi környékén volt. Berdzenishvili³⁵ az Unagira-hegy közelében vélte megtalálni a települést, és az erődöt Bandza³⁶ és Nokalakevi környékére lokalizálta. Az 1980-as években Abedati erődben végeztek feltárást, Martivili körzetben, amely szintén késő ókori erőd volt, építését a 4. századra keltezték és alig 13 kilométerre északra van Nokalakevi erődötől. Ez az erőd 50 kilométerre van Kutaisitól. Néhányan ezt az erődöt azonosították Onogurisszal.³⁷ A 2000-es években Pailodze Agathias művének tanulmányozása után úgy vélte, hogy nem lehet Abedatit azonosítani Onogurisszal, a Kutaisitól való távolság miatt. Braund³⁸ szerint Sepieti faluban lehetett az erőd, amely 70 kilométerre van Kutaisitól, tehát messzebb, mint Abedati. Az elméletét arra alapozta, hogy a településen állt a Szent István-bazilika, amelyről később elnevezték Onogurist.³⁹ Braund és Sinclair⁴⁰ szerzők szintén Sepietinél vélték megtalálni a kora középkori erősséget, arra való hivatkozással, hogy 6–7. századból való felirattal találtak, amelyen szerepelt a Szent István-bazilika név.⁴¹ A településen

---

31 Samegrelo-Svaneti megyében, Jikha járásban található, félúton Kutaisi (ókori neve: Cotais) és Poti (Phasis) között.

32 www.nokalakevi.org

33 Kaukhchishvili 1936. 59–62. 1.

34 Ukimerion-hegy Kutaisiben van, ráépült a Bagrati-katedrális.

35 Berdzenishvili 1975. 463–65. p.

36 A település Nokalakevitől keletre található, kb. 10 kilométerre. Bandza falutól délkeletre, a szomszédságban található egy Onoghia nevű falu, amely név talán összefüggésben állhat a kora középkori erőddelel.

37 Zakaraia–Kapanadze 1991; Lekvinadze 1993.

38 Braund 1994. 306. p.

39 Braund–Sinclair 2000. 3–4, 9. p.

40 Braund–Sinclair 2000

41 Everill et alii 2017. 356. p.

található templom az 5–6. században épült és jelenleg az arkangyaloknak van szentelve.

Pailodze⁴² úgy vélte, hogy a Khuntsi településnél lévő romok rejthetik Onoguris erődjét. Ez a hely Khoni és Martveli között van, 40 kilométerre északnyugatra Kutaisitől. 2014-ben egy grúz–angol régészeti expedíció végzett feltárást Khuntsi erőd felső részénél, és számos épületmaradványt találtak. Az expedíció 2015-ben folytatta az ásást és a feltárt emlékekből vett minták alapján kiderült, hogy az erőd kora 646 (+/-160) év. Időrendileg és a Kutaisihez való távolság miatt is lehetséges, hogy ezen a helyen állt egykor Onoguris erődje. Különös, hogy a bizánci-perzsa háború helyszíneit térképen ábrázoló Maksymink Onoguris erődjét Archaeopolistól nyugatra helyezte, de szöveges megjegyzést nem fűzött hozzá.⁴³

AZ ONOGUR NÉV A KAUKÁZUSBAN

Az onogurok, akik a hun szövetség tagjai voltak, legalább négy évszázadon át népesítették be a kaukázusi térséget, és meghatározó szerepet játszottak a politikai folyamatokban. Mindezek ellenére nem hoztak vele összefüggésbe régészeti lelőhelyeket vagy kultúrát, sőt a nép származásával is számos, egymásnak ellentmondó elmélet látott napvilágot. Az elmúlt közel kétszáz évben számtalan tanulmány íródott az onogurokról, a külföldi és a magyar kutatók hol a bolgárokhhoz, hol a magyarokhoz kapcsolták őket. Ma is folyik az a vita a kutatók között, hogy az onogur elnevezés vajon a bolgárookra vagy a magyarokra vonatkozik-e.⁴⁴ A bizánci forrásokban onogurnak emlegetett nép etnikai hovatartozása mind a mai napig megoldatlan. A kutatók, elsősorban a nyelvészek, egyetértenek abban, hogy a bizánci forrásokban onogur, a latin forrásokban hunuguri/hungarus, stb. nevek a magyarokkal állnak szoros kapcsolatban, azonban egymásnak is sokszor ellentmondó elméletek láttak napvilágot arról, hogy milyen kapcsolat is lehet a magyarok és az onogurok között. A témában a legjelentősebb publikációkat Thúry József, Németh Gyula, Moravcsik Gyula és Szádeczky

---

42 Pailodze 2003

43 Maksymiuk 2015

44 Ismeretes, hogy a magyarok nevezték magukat Hungáriának, illetve Thúry József, Halasi-Kun, Király Péter stb. kutatók révén ismert, hogy a hungarus/hunugri stb. nevek mindig a magyarokra vonatkoztak.

Kardoss Samu tették közzé. Thúry⁴⁵ és Moravcsik⁴⁶ lehetségesnek tartották, hogy az onogur név eredetileg is a magyarokat jelentette, míg más kutatók a kései krónikák adataiból (Theophanes és Nikephoros) azt a következtetést szűrték le, hogy az onogurok a bolgárok. Jelen tanulmányban arra kerestem a választ, hogy milyen korabeli történelmi források emlegetik az onogurokat/hunugurikat/hungarusokat, és azokat a 6–8. század között kikkel, mely népekkel hozták összefüggésbe. Ebből talán választ kaphatunk arra, hogy a kortárs krónikások kiket értettek onogurok alatt. A legelső adat Priskos rhétor töredékeiből származik, aki az 5. században a hunokról írt nyolckötetes művet, amely azonban elveszett, de néhány töredéke megmaradt a későbbi bizánci művekben, így belekerült a 10. században összeállított Suidas-lexikonba, az avarok története kapcsán. Már C. de Boor⁴⁷ megkérdőjelezte, hogy az avarokról szóló rész Priskos eredeti szövege lenne, de Moravcsik Gyula elutasította ezt a felvetést.⁴⁸ C. de Boornak azonban igaza volt, Priskos rhetor ugyanis nem volt kortársa az avaroknak, már 471-ben meghalt, így nem írhatott a 6. század közepén bekövetkezett népmozgásokról. Éppen ezért nagy hiba, hogy Priskos ezen töredékeit, különösen az avarokról írottat használják a történészek és a nyelvészek is elsődleges forrásként, a forráskritika kizárásával. A nevezetes töredék arról szól, hogy 463-ban az onogurok, szaragurok, stb. követséget küldtek Bizáncba. Ez még Priskosz életében történt, de itt pusztán egy követségről volt szó.⁴⁹ Azonban a második mondat az avarok támadásairól szól, amelyet már nem élt meg a keletrómai szerző, ez biztosan kései betoldás, másnak a bejegyzése, amely rendkívül szerencsétlen

---

45 Thúry 1896. 8. p.: „Az a körülmény, hogy ő egyszerre három néven említi a magyarokat, ékes-szólóan bizonyítja azt, hogy a későbbi bizánczi írók milyen jól ismerték régebbi történeti irodalmukat; mert éppen az V., VI. és VII. századbeli bizánczi írók voltak azok, a kik az európaiak közül először nevezték a magyarokat *ungroi-nak*, illetőleg e névnek régibb, teljes alakjával *unuguroi*, *onoguroi-nak*, s azt is világosan megmondták róluk, hogy ezek az *unnok*, vagyis *hunnok* közül való nép (pl. Agathias és Theo-phylactus).”

46 Moravcsik 1930. 4. p.: „A magyar és a bolgár nép őstörténetének felderítése szempontjából egyaránt fontos azoknak a népmozgalmaknak a vizsgálata, amelyek a Kaukázus és a Fekete-tenger északi partvidékén a hunok megjelenésétől a magyar honfoglalásig terjedő öt évszázad leforgása alatt lejátszódtak. A ránk maradt írott forrásokból kikövetkeztethető legrégebb nyomok ugyanis mindkét népre vonatkozólag az említett területre és korbá vezetnek vissza.”

47 de Boor 1915

48 Moravcsik 1930. 7. p.

49 Györffy 1986. 53. p.

módon összemósódott az első mondattal. Nem zárható ki, hogy később illesztették össze ezt a két részt, és a kutatók a 463-as követségből egy népvándorlást kreáltak, ami sohasem történt meg, hiszen az avarok csak az 550-es évek legvégén jelentek meg a kaukázusi térségben. Ezen az adaton kívül egyetlenegy más történelmi forrás sem tud nagy népmozgásról vagy népvándorlásról.

A következő forrás a 6. századi gót-alán történetíró, Jordanes tollából származik, aki a *Getica* című művében a következőt írta róluk: „Ezekről távolabb, a Pontus-tenger felett terül el a bulgares lakóhelye, akiket a mi vétségeink tettek igen ismertté. Itt hajtott ki két helyen, mintegy a legbátrabb nemzetnek, a hunoknak a terebélyes törzsfája, a népek veszedelme. Ugyanis az egyiket altziagirusoknak, a másikat savirusoknak (szabír) hívják, minthogy lakóhelyeik mégis elkülönülnek egymástól: az altziagirusoké Chersona mellett van, ahova Asia kincseire sóvárgó kereskedő szállítja áruját. Nyáron a mezőkön vándorolnak, és ott ütnek tanyát, ahova a csorda élelmezése csalogatja őket, télvíz idején visszahúzódnak a Pontus-tenger fölé. A hunugurusok pedig azért ismeretesekek, mivel hermelinprémmel kereskednek.”⁵⁰ Jordanes leírása azért is fontos, mert nagyon korán tesz említést az onogurokról, akiket ráadásul h-s formában, hunugurosoknak nevez. Ez az alak nagyon hasonló a magyarok hungarus elnevezéséhez, ráadásul ennek a népnek a lakóhelyeül pont azt a térséget adta meg, mint a magyar történelmi krónikák. A történetíró külön népnek írja le a bolgárokat (bulgares) és a hunugurosokat. Ezt követően Agathias 6. századi művének harmadik, negyedik és ötödik fejezete foglalkozik a lazicai Onoguris erőddel, amelyben a szerző egy rövid magyarázatot is adott a helynévről. Leírta, hogy az onoguris egy ősi név, akik a hunoktól származnak, azért nevezték el a települést Onogurisnak. Majd hozzátette, hogy manapság (Agathias idejében) már nem használták ezt a nevet, mert a várost védőszentjük után Szent Istvánnak nevezték át.⁵¹ Elképzelhető, hogy a 6. századra már az onogurok elköltöztek a környékről, mert a térségben már nincs több említés róluk.

A következő híradás Zacharias rhetor 6. századi művében található, aki azt írta, hogy a Kaszpi-kapukon túl található a hunok földje, ahol

50 Jordanes 1904. 33–37. p.

51 Agathias Book III. 5. 6.

13 hun sátorlakó nép él, például az ungurok (onogurok), ugarok, szabírok, kutrigurok, avarok, kaserek (kazárok), dirmarok, szaragurok, barszilok, kulasok (hvárezmiek) és a hephtaliták. A bulgárokat nem hozta összefüggésbe az onogurokkal a szerző, azonban őket is a hunok közé sorolta, majd megjegyezte, hogy külön nyelvvel bíró, pogány és barbár nemzet.⁵² Ez a forrás is a hunokon belül külön népnek tartja a bolgárt és az onogurt.

Movses Kalankatujk a 8. században összeállított művében, a *Kaukázusi Albánia* című műben emlegeti Honagurt, aki a hunok földjéről származott, és Sapur idejében megtámadta a perzsákat. A 6. század legvégén Menandros protector uniguross néven emlegeti az onogurokat, ugyanott említi meg a szabírokat is szabéross néven.⁵³ Menandros egyik töredéke azt állítja, hogy 558-ban az avarok harcba szálltak az onogurokkal és ugyanakkor a szabírokat tönkrevették.⁵⁴ Moravcsik Gyula azt feltételezte, hogy ezek a harcok az onogurokra nézve nem jártak súlyos következményekkel, ugyanis nem tűntek el az írásos forrásokból. Két évtized múlva újra találkozunk velük, akkor is erősek és hatalmasok voltak.⁵⁵ Menandros egyik töredékében még egyszer előfordulnak, amikor egy bizánci követség ment a türk kagánhoz 576-ban. A türkök uralkodója azzal fenyegetőzött, hogy uralma napkelettől napnyugatig terjed, példaként felhozta az alánokon kívül az onogurok törzseit, melyek – noha szembeszálltak a legyőzhetetlen türkökkel – mégsem értek el semmit, s más népek módjára ők is szolgáorba jutottak.⁵⁶ Theophylaktos Simokattes tudósítása szerint⁵⁷ az onoguroknak valamikor régen volt egy Bakath nevű városa, amelyet egy földrengés döntött romba. Erről a településről egyéb forrásunk nincs, beazonosítása máig tisztázatlan. Ennek ellenére egész népvándorlás-elmélet látott napvilágot arról, hogy az esemény mikor történhetett és ez milyen népmozgásokat indított el. Harmatta János szerint a névben a szogd kad, vagyis 'város' szó rejtőzik.⁵⁸ A magyar kutató szerint a település Usruxana/Ustrushana térséggel azonosítható, amelynek fővárosa

52 Kmoskó 2004. 99. p.

53 Menandros Exc.de. Leg. Gent 2.

54 Menandros Exc. de Leg. 4438.

55 Moravcsik 1930. 14. p.

56 Menandros Exc. de Leg. 206

57 Th. Simokattae 1887. VII. 8. 13.

58 Harmatta 1992. 257. p.

Bunjikat. A körzet Közép-Ázsiában, Transoxaniában található, és a hun kidaritákhoz és a fehér hunokhoz (hephtalitákhoz) van köze. Ezen az egyetlen adaton kívül nincs más forrás arra nézve, hogy a városban valóban éltek onogurok, de az igazolható, hogy a hunok több száz évig éltek benne. 680 körül Ravennai Geográfus megemlítette, hogy a Fekete-tenger vidékén „patria Onogoria” létezik, ugyanezen a helyen a 8. századi bizánci püspökségi jegyzék tartalmaz egy püspökséget Onogur néven, amely az Azovi-tenger térségében van, azon a helyen, ahol a magyar krónikák a hunok és a magyarok korai szállásterületét Meotis-ingovány néven emlegetik.⁵⁹

A kutatókat Theophanes⁶⁰ műve zavarta meg, aki a 6–9. század között foglalta össze Bizánc és a szomszédos népek történetét. A szerző a bolgárokat eleinte következetesen bulgaresnek írta le, 513-tól egészen 812/813-ig, egyetlenegy kivétellel. A 678/679-es évnél megemlíti a következőt: „Ebben az évben a bulgarok megtámadták Thrákiát. Szükséges, hogy elmondjuk, hogyan viszonyulnak az onogundur bolgárok a kotrigurok ősi történetéhez.”⁶¹ Emiatt az egyetlen kései, 9. századi feljegyzés alapján véli a kutatók többsége úgy, hogy az onogurok valójában bolgárok voltak. Egyedül Thúry József⁶² vélte úgy, hogy az onogundur bolgár jelentése: az „onogurokhoz tartozó bolgárok” jelentéssel bír, ami arra utal, hogy a bolgárok egy ideig onogur fennhatóság alatt éltek a történelem egy bizonyos korszakában, ami alól csak Kuvrát szabadította fel őket. Ha megfigyeljük az egyéb szláv, bizánci és frank forrásokat, kiderül belőle, hogy a hungarus/Hungaria stb. kifejezések kizárólag a magyarokra vonatkoztak, a Magyar Királyság latin neve Hungaria volt, ami megint azt erősíti, hogy a bizánci változat, az onogur is velünk, magyarokkal állt kapcsolatban.

59 Moravcsik 1930. 14–15. p.

60 Theophanes, a Hivalló (kb. 758–817) *Anni Mundi* nevű műve a 6–9. század történetét foglalta össze.

61 *The Chronicle of Theophanes Confessor*: AM 6171. 678/679. év

62 Thúry 1896. 8. p.

IRODALOM

- Agathias: *The Histories*. Joseph D. Frendo (trans.) *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, vol. 2A, Series Berolinensis. Berlin, 1975, Walter De Gruyter
- Berdzenishvili, Nicolos: *Issues of history of Georgia*. VIII. Tbilisi, Metsniereba, 1975
- de Boor, Carolus: *Suidas und die Konstantinische Excerptsammlung: Byzantinische Zeitschrift XXI*. 381–424. és XXIII. 1–127. – J. BECKER: *De Suidae excerptis historicis*. Bonnae, 1915
- Braund, D.: *Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC–AD 562*. Oxford, 1994, Clarendon Press
- Braund, D. & T. Sinclair: Pontus-Phasis (87 Map). In R. J. A. Talbert (ed.): *Barrington Atlas of the Greek and Roman world*. Princeton, 2000, Princeton University Press
- Everill, Paul – Lortkipanidze, Besik – Murghulia, Nikoloz – Colvin, Ian – Lomitashvili, Davit: *The lost fortress of Onoguris? Newly discovered sixth-century AD fortifications at Khuntsistsikhe, western Georgia*. *Antiquity*. Vol. 91 (Issue 356). 2017, Cambridge University Press
- Győrffy György: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Kortársak és krónikások híradásai. Budapest, 1986, Gondolat Könyvkiadó
- Harmatta János: Az onogur vándorlás. In *Magyar Nyelv*, 1992, LXXXVIII. 3. szám (szeptember) 257–271. p.
- Jordanes: *A gótok eredete és tettei*. Középkori krónikások III. Latinból fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: dr. Bokor János. Szerkesztette: Gombos F. Albin. Brassó, 1904. Kiadja a „Brassói Lapok” nyomdája
- Kapanadze, T.: Nokalakevis bazilikevi. In P. Zakraia (ed.): *Nokalekevi Arkeopolisi argeologiuri gatkhvebi. 1987–1982*. II. Tomi. Tbilisi, 90–125. p.
- Kaukhchishvili, Simon: *Georgica. III*. Tbilisi, 1936, Tbilisi State University
- Képes Krónika. A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalukról és bátorságukról*. Fordította: Geréb László. Budapest, 1993, Magyar Hírlap és Maecenas Kiadó
- Kmoskó Mihály: *Szír írók a steppe népeiről*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 20. Szerkesztette: Felföldi Szabolcs. Budapest, 2004, Balassi Kiadó
- Lekvinadze, V.: Abedati Fortress. In P. Zakaria (ed.): *Nokalakevi-Archaeopolis III*. 209–22. Tbilisi, 1993, Metsniereba
- Maksymiuk, Katarzyna: *Geography of Roman-Iranian wars. Military operations of Rome and Sasanian Iran*. Siedlce, 2015, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlceach
- Menandros protector töredékei*. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta: Fehér Bence. A Magyarorsággkutató Intézet Kiadványai 4. Budapest, 2019, Magyarorsággkutató Intézet
- Moravcsik Gyula: Az onogurok történetéhez. *Magyar Nyelv*, 1930, 26. évf. 4–18. p.
- Obrusánszky Borbála: *Hunok, hungárok, magyarok*. Budapest, 2013, Kárpátia Műhely
- Pailodze, A.: *Chronicle of Khoni. Part II*. Batumi, 2003, Alion

- Procopius*. H. B. Dewing (trans.) Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1914–1928
- Prokopios: *Titkos történet*. Fordította: Kapitánffy István. Budapest, 1984, Helikon Kiadó
- Szádeczky-Kardoss Samu: Menandros Protéktór és az onogurok. In *Antik Tanulmányok* 39. (1995) 1–2. szám, 123–126. p.
- Teall, John L.: The Barbarians in Justianian's Armies. In *Speculum*, Vol. 40. No. 2 (1965), 294–322. p.
- The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284–813*. Cyril Mango and Roger Scott (trans.): Oxford, 1997, Clarendon Press
- Theophylacti Simokattae Historiae*. Edited by Carolus de Boor. Lipsiae (Leipzig), 1887, Aedibus B. G. Tevnesi
- Thúry József: *A magyarok eredete, őshazája és vándorlása*. Budapest, 1896, Az Athenaeum részvény-társulat könyvnyomdája
- Zakaraia, P. – Kapanadze, T.: *Fortification and secular buildings of Tsikhegagi*. Tbilisi, 1991, Metshiereba

Körösfői templom
(75 x 60 cm, olaj, vászon)